

УДК 37.013.78:331.556.46

ПІДГОТОВКА СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДИСТАНТНИХ СІМЕЙ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ

Ізотова А.Ю.

*У статті розглянуто актуальність професійної підготовки фахівців до організації роботи з дистантними сім'ями трудових мігрантів. Окремлено деякі особливості підготовки соціальних педагогів у вищому навчальному закладі. **Ключові слова:** підготовка фахівців, перепідготовка фахівців, соціально-педагогічний супровід, дистантна сім'я, навчання дорослих.*

В статье рассмотрены актуальность профессиональной подготовки специалистов для организации работы с дистантными семьями трудовых мигрантов. Очерчены некоторые особенности подготовки социальных педагогов в высшем учебном заведении.

***Ключевые слова:** подготовка специалистов, переподготовка специалистов, социально-педагогическое сопровождение, дистантная семья, обучение взрослых.*

The article addresses the questions of professional preparation of specialists for organizing work with distant families of migrant workers. Certain peculiarities of social pedagogue preparation at a higher educational institution are outlined.

***Key words:** preparation of specialists, retraining of specialists, socio-pedagogical support, distant family, adult education.*

У зв'язку зі стрімкою інтеграцією України до європейського союзу виникла потреба приведення багатьох галузей життя до європейського рівня. Одним з основних моментів, що потребує удосконалення, є професійна підготовка фахівців, у тому числі й майбутніх соціальних педагогів.

Розгляд діяльності соціального педагога з позиції її практичної спрямованості дозволяє визначити групи об'єктів соціально-педагогічної роботи, серед яких особливе місце посідає сім'я, адже фундаментальні зміни передусім політичних та соціально-економічних умов життєдіяльності громадян України за роки незалежності разом із значним позитивом призвели водночас до цілої низки господарсько-побутових, психолого-педагогічних, правових труднощів, що спонукало загострення багатьох протиріч у сім'ї, особливо відбилося на процесі соціального становлення дітей та їх вихованні.

Аналіз наукових джерел свідчить, що проблема підготовки соціального педагога до професійної діяльності з сім'єю була і є предметом розгляду українських та зарубіжних науковців і практиків. Так, зокрема, різні аспекти підготовки соціальних педагогів до роботи з молоддю та членами їх сімей представлені у працях Т.Г.Жаровцевої, А.Й.Капської,

І.В.Козубовської, Л.Г.Коваль, Л.М.Міщук, Н.М.Стрельнікової; питання підготовки педагога до роботи з різними типами сімей розглядали Т.Ю.Гущина, О.М.Семенов, Р.К.Серьожнікова, І.М.Трубавіна, Н.А.Усманова, Т.І.Шульга та ін.; особливості роботи з батьками вивчали науковці П.П.Блонський, І.В.Гребенніков, Г.К.Селевко, О.В.Сухомлинська, Н.М.Стрельнікова та ін. Разом із тим у сучасних умовах розвитку українського суспільства усе ще залишається актуальною проблема підготовки майбутніх соціальних педагогів до роботи з різними категоріями сімей і, зокрема з новим соціальним феноменом в Україні – дистантними сім'ями трудових мігрантів, урахування соціальними педагогами у цій роботі специфічних особливостей такої сім'ї як соціального інституту. Здійснений нами аналіз наукових джерел, показав, що даний напрямок професійної підготовки соціальних педагогів практично не вивчається.

Розв'язання проблеми створення ефективної системи соціально-педагогічного впливу на сім'ю обумовлено орієнтацією сучасної теорії і практики на гуманізацію виховного процесу в сім'ї, де дитина має почуватися найбільш захищеною.

Державним стандартом підготовки соціальних педагогів у вищому навчальному закладі перед-

бачено ознайомлення майбутніх фахівців з різними категоріями сімей та технологіями соціально-педагогічної роботи з ними. Враховуючи актуальність соціально-педагогічної проблеми, викликані появою дисфункціональних дистантних сімей трудових мігрантів, ми вважаємо за необхідне посилити увагу до цих сімей у процесі професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів, особливо зважаючи на стрімке збільшення трудової міграції та її негативні соціальні наслідки, серед яких найбільш типовими є набуття цими сім'ями нового статусу (неповної, неблагополучної) та деформації у соціалізації дітей із вказаної категорії сімей. Отже, процес професійної підготовки соціальних педагогів повинен урахувати актуальні проблеми сучасності, передбачати різноманітні зміни у суспільстві та збільшення кількості сімей, які потребують допомоги.

Вітчизняні науковці переконані, що і зміст, і методи підготовчої роботи потребують постійного оновлення, щоб відповідати вимогам сьогодення, а процес "розв'язання існуючих проблем вимагає створення професійно-орієнтованої системи підготовки студентів у вищих навчальних закладах, яка передбачає оволодіння ними відповідними теоретичним, практичним та діагностичним арсеналом засобів" [3, с. 99].

На жаль, незважаючи на актуальність окреслених завдань, підготовка фахівців соціально-педагогічної сфери у нашій країні ще не завжди відповідає потребам часу та вимогам суспільства. За результатами досліджень вітчизняних науковців "під час підготовки спеціалістів у ВНЗ недостатньо використовується зміст навчальних дисциплін, обмежено використовуються шляхи залучення студентів до практичної діяльності у зазначеному напрямку, недостатньо використовуються можливості навчально-виховного простору ВНЗ для формування спеціаліста. Значна частина студентів вважають себе неготовими здійснювати роботу серед учнів, особливо старших класів з причин відсутності достатньої бази знань, практичних умінь і досвіду такої роботи (24%); частина студентів зазначає, що мають широкий інструментарій діагностичної роботи, методичний портфель, але недостатньо умінь, досвіду і внутрішньої впевненості, щоб використовувати їх на практиці (21%), лише 18% опитаних вважають себе готовими до роботи в профілактичному напрямку" [3, с. 99].

Метою нашої статті є обґрунтування актуальності професійної підготовки соціальних педагогів до роботи з сім'ями трудових мігрантів та окреслення деяких аспектів такого навчання в умовах педагогічного університету.

З огляду на те, що в сучасній Україні проблема трудової міграції існує десятиліттями, а кількість дистантних сімей збільшується, постійно виникають деформації у процесі соціалізації дітей з таких сімей. Перебування батьків на заробітках за кордоном часто призводить до дисфункційності сім'ї, бездоглядності дітей, викривлення у вихованні, відсутності авторитету у батьків, зміни ціннісних орієнтацій тощо. У роботі з сім'єю соціальний педагог орієнтується на попередження виникнення різноманітних проблем, але часто робота фахівця з сім'єю трудових мігрантів розпочинається тільки у разі виникнення неблагополуччя і вимагає вже супроводу.

Соціально-педагогічний супровід – це "довготривала, різноманітна допомога різним типам неблагополучних сімей, яка спрямована на створення умов для ліквідації причин неблагополуччя (чи їх можливої компенсації), формування здатності сім'ї самотужки розв'язувати свої проблеми, долати труднощі, виконувати функції, реалізовувати свій соціальний і виховний потенціал, права в суспільстві; корекцію і покращення внутрішньосімейних стосунків, стосунків сім'ї із мікро- і макросередовищем" [6, с. 38].

Соціально-педагогічний супровід сімей як процес допомоги та підтримки сімей висвітлено в працях вітчизняних дослідників: С.Данюк, І.Зайнишевої, Д.Зверевої, А.Капської, І.Пеши, І.Трубавіної та ін.

Важливо, щоб супровід, як і будь-яка робота соціального педагога з сім'єю, був ефективним. При цьому науковці виділяють критерії його ефективності: "відновлення і виконання сім'єю своїх функцій; відновлення внутрішньосімейних зв'язків та їх стабілізація; відновлення зв'язків сім'ї з мікросередовищем; відновлення зв'язків з макросередовищем" [6, с. 38].

З огляду на особливості дистантної сім'ї як дисфункціональної, сім'ї групи ризику, та з метою попередження проявів неблагополуччя доцільним, на наше переконання, є її соціально-педагогічний супровід протягом усього періоду перебування батьків за кордоном. Освітній, психолого-педагогічний та посередницький напрями реалізації соціально-педагогічного супроводу цих сімей повинні охоплювати такі сфери, як сімейне виховання, шкільне виховання та виховання за місцем проживання. А, отже, ця особливість має бути передбачена у змісті професійної підготовки соціального педагога до роботи з даною категорією сімей.

Однією з найважливіших умов успішної взаємодії соціального педагога та сім'ї є бажання батьків співпрацювати, навчатися та змінюватися, що вимагає від фахівця умінь встановлювати з батьками довірливості, партнерські стосунки. Для цього фахівець повинен мати хороші теоретичні знання та практичний досвід роботи.

У процесі професійної підготовки соціальних педагогів важливим є формування в них умінь і навичок встановлювати контакт із сім'ями як на рівні батьків, так і на рівні дітей, визначати конкретні проблеми сім'ї та причиново-наслідкові зв'язки у їх виникненні; здійснювати профілактичну роботу серед сімей групи ризику з метою запобігання їх дисфункційності; обирати найбільш доцільний арсенал форм і методів роботи як з дітьми, так і батьками у кожному конкретному випадку.

Для того, щоб у майбутньому робота соціальних педагогів з батьками школярів не носила формального характеру, а була дієвою і корисною для батьківської громадськості, важливим є ознайомлення студентів як із стратегічними завданнями психолого-педагогічної просвіти батьків, так і з перевагами та недоліками використання різних форм і методів її проведення.

Серед стратегічних завдань організації психолого-педагогічної просвіти батьківської громадськості, представлених у науковій літературі, можна окреслити наступні:

- допомога батькам у пошуці необхідної інформації з розвитку і виховання дитини, в орієнтації в

цій інформації, розумінні потреб дитини, створенні умов, які б ці потреби задовольняли;

- формування впевненості батьків у своїх силах; покращення стосунків між чоловіком і дружиною, батьками і дитиною, дитячої дисципліни;

- допомога батькам у формуванні у дітей життєвих умінь і навичок [7, с. 19].

Отже, професійна підготовка студентів до роботи з батьками повинна враховувати окреслені завдання, які певним чином орієнтують і на зміст цієї підготовки, а також передбачати висвітлення окремих особливостей, принципів та методів організації психолого-педагогічної просвіти батьків з точки зору андрагогічного та особистісно орієнтованого підходів.

Згідно із андрагогічним підходом процес формування психолого-педагогічної компетенції батьківської громадськості шляхом навчання повинен будуватися на врахуванні особливостей дорослих, які навчаються і при цьому зайняті професійною діяльністю. Особистісно орієнтований підхід у навчанні батьків передбачає створення таких умов, у яких вони знаходилися б не в ролі виконавців або пасивних спостерігачів, а були повноправними авторами своєї “життєвої позиції”, відповідальними за власні вчинки, що вимагає у процесі навчання зосередження на потребах особистості, надання пріоритету індивідуальності, самоцінності; передбачає співпрацю між педагогом і батьківською аудиторією, удосконалення педагогічних відносин у бік їх відвертості, емпатійності, створення ситуацій вибору й відповідальності, а також пристосування методики до навчальних можливостей батьків.

Ознайомлення студентів з перевагами та недоліками різних методів навчання дорослих дозволить їм правильно обирати методи психолого-педагогічної просвіти батьків залежно від мети та особливостей аудиторії.

Відомий український науковець І.М.Трубавіна виділяє такі методи навчання дорослих, як лекція, обмін запитаннями, перегляд тематичних відео- та фотоматеріалів, вивчення кейсів (прикладів з практики), рольові ігри, обговорення, самостійна робота, індивідуальні консультації, кожен з яких має типові варіанти, переваги та недоліки. Зокрема:

- лекція – ефективний та швидкий метод навчання в інформуванні великої кількості слухачів, але не довготривалий, оскільки важко підтримувати увагу слухачів понад 20 хвилин;

- обмін запитаннями – це актуальний метод для вивчення незнайомої та легкої для сприйняття теми, передбачає активність зацікавлених слухачів і легке запам'ятовування ними інформації, але може бути некорисним, якщо запитання будуть цікаві не усім;

- перегляд тематичних відео- та фотоматеріалів необхідний для навчання новим умінням і навичкам, проведення співбесіди; допомагає уникнути монотонності заняття, але вимагає періодичної зміни діяльності, оскільки в темному приміщенні легко заснути;

- вивчення прикладів з практики (кейсів) навчає організаційним умінням та діям у надзвичайних ситуаціях, за допомогою імітації різних життєвих ситуацій. Цей метод дозволяє ознайомитися з ситуацією до її виникнення в реальному житті та обрати потрібний варіант дій, але необхідно уникати

невідповідального ставлення та переоцінки власних можливостей;

- рольові ігри використовуються для надання можливості слухачам закріпити знання та практично використати наявні навички. Цей метод сприяє формуванню життєвих умінь та навичок, але може призводити до відчуття “на сцені”, де одні слухачі можуть нервувати, а інші заперечуватимуть користь від вигаданих ситуацій;

- обговорення важливе для обміну думками, ознайомлення з точкою зору та цінностями інших людей; допомагає соціальному педагогу з'ясувати ставлення слухачів до проблеми. Але цей метод може перейти в дискусію, або конфлікт, якщо погляди слухачів занадто розходяться;

- самостійна робота зазвичай використовується для тих, хто не може постійно відвідувати навчальні курси. Цей метод актуальний у будь-якій сфері, але потребує розробки навчальних матеріалів та доповнення аудіо-, відеоматеріалами;

- індивідуальні консультації використовуються у будь-якій навчальній темі для отримання зворотного зв'язку, моральної підтримки деяких слухачів, перевірки їх морального стану. Цей метод є недоцільним при короткотривалому навчанні та обмежує педагога у великій кількості слухачів [8, с. 80–82].

Для використання будь-яких з перелічених методів навчання дорослих, соціальний педагог повинен пройти відповідне теоретичне навчання (включає більшість розглянутих методів) та закріпити його на практиці.

Практика свідчить, що, володіючи базовими знаннями та отримавши певний практичний досвід, соціальні педагоги під час соціально-педагогічного супроводу дистантних сімей трудових мігрантів не можуть уникнути труднощів:

- неприйняття та неусвідомлення батьками проблеми;

- небажання “опікунів” співпрацювати з соціальним педагогом та іншими фахівцями;

- неусвідомлення батьками та “опікунами” необхідності відкритості у спілкуванні, що призводить до непорозуміння та виникнення конфлікту “батьки-діти”;

- змін ціннісних орієнтацій та втрати батьками авторитету у дітей.

Організація роботи соціального педагога з сім'ями трудових мігрантів потребує різнопланової допомоги, передбачає вирішення специфічних проблем та подолання перелічених вище складних моментів. На думку Н.Гордієнко, для цього необхідно “проводити спеціально організовану фахову роботу як з батьками дитини або особами, що їх замінюють, так безпосередньо з дітьми та їх найближчим соціальним оточенням” [2]. Така робота потребує від соціальних педагогів додаткових знань, досвіду та відповідної підготовки. Фахівцям потрібно постійно бути готовими до змін, які відбуваються у суспільстві та житті сімей трудових мігрантів.

Ми вважаємо, що одним із дієвих шляхів практичної професійної підготовки соціальних педагогів до роботи з сім'ями трудових мігрантів може виступати волонтерська діяльність студентів. Беручи участь у роботі соціального педагога з дистантною сім'єю, студенти отримують практичні знання та набувають необхідних навичок.

Робота з сім'ями трудових мігрантів вже багато років проводиться Центрами соціальних служб для дітей, сім'ї та молоді, але відповідної спеціальної підготовки фахівців практично не відбувається. А така підготовка вкрай необхідна, оскільки сім'ї трудових мігрантів є дисфункційними, в них відбувається деформація процесу соціалізації дітей, не задовольняються потреби членів сім'ї, відбувається відчуження дітей від батьків, з'являються девіації в поведінці дітей, виникають непорозуміння та конфлікти як між членами сім'ї, так і з оточенням.

Про важливість надання сім'ям трудових мігрантів кваліфікованої соціально-педагогічної допомоги свідчить представлена на інтернет-сайті Національного інституту стратегічних досліджень при Президенті України Аналітична записка "Щодо вдосконалення соціального захисту дітей трудових мігрантів", у якій окреслені орієнтири державної політики в цьому напрямку. Так, у пункті 11 зазначено: "Провести перепідготовку та/або підвищення кваліфікації кадрів (соціальних педагогів, шкільних психологів, працівників соціальних служб) з акцентом на роботі з дітьми трудових мігрантів". Для цього відділом соціальної політики запропоновано: розробити єдину програму підвищення кваліфікації у роботі із дітьми трудових мігрантів для психологів, соціальних педагогів, педагогічних працівників загальноосвітніх закладів та соціальних служб допомоги; розробити навчально-методичний посібник для фахівців із соціальної роботи щодо допомоги дітям трудових мігрантів; упроваджувати практику відряджень з установленою фахівцями необхідною періодичністю з групи кваліфікованих соціальних педагогів та психологів з місцевих соціальних служб допомоги до шкіл для перевірки та опрацювання "складних

випадків" дітей трудових мігрантів; забезпечувати зв'язок дитини з батьками [1].

Робота соціального педагога з сім'ями трудових мігрантів є дуже важливою особливо на етапі планування від'їзду за кордон, коли виникнення проблем ще можливо попередити. Батьки мають бути поінформовані про наслідки своєї відсутності та можливість виникнення проблем, характерних для цієї категорії сімей. Важливим завданням роботи соціального педагога на даному етапі є превентивна робота з батьками з метою попередження виникнення деформацій у соціалізації дітей, зміни ціннісних орієнтацій (як дітей, так і самих батьків), втрати батьками авторитету, бездоглядності дітей тощо. Для виконання такої роботи фахівцю потрібно мати хороші базові знання та постійно розвиватися.

З огляду на зазначене, для покращення підготовки та перепідготовки соціальних педагогів до роботи з сім'ями трудових мігрантів вважаємо за доцільне введення у навчальний процес ВНЗ спецкурсу, який буде орієнтований на підготовку до соціального супроводу саме цієї категорії сімей; кожен рік проводити курси підготовки фахівців; ознайомлювати студентів та практикуючих соціальних педагогів з результатами сучасних досліджень; проводити круглі столи та конференції за участі науковців, викладачів, соціальних педагогів, представників місцевих, районних та обласних рад.

Узагальнюючи, необхідно наголосити, що соціальний педагог повинен брати активну участь у житті сімей трудових мігрантів і для ефективності його роботи потрібна якісна підготовка у ВНЗ. Знання та досвід соціального педагога повинні відповідати потребам часу та суспільства, які постійно змінюються.

Література

1. Аналітична записка "Щодо вдосконалення соціального захисту дітей трудових мігрантів: (інтернет-сайт Національного інституту стратегічних досліджень при Президенті України) [Електронний ресурс] / К. Ковязіна (Відділ соціальної політики). – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/825/>. – Назва з екрана.
2. Гордієнко Н. Соціально-педагогічні засади організації допомоги дітям з сімей трудових мігрантів / Н. Гордієнко. – Дрогобич : Редакційний відділ Дрогобицького державного педагогічного у-ту ім. І. Франка, 2010. – С. 84–92. (Вісник соціально-гуманітарного інституту ; вип. 3).
3. Маиборода Г. Л. Деякі аспекти підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики вживання підлітками психоактивних речовин / Г. Л. Маиборода, О. В. Тютюнник. – Черкаси : Черкаський національний у-т ім. Б. Хмельницького, 2008. – С. 98–104. – (Вісник Черкаського університету; серія "Педагогічні науки ; вип. 123).
4. Насырова Э. Ф. Методическая система обучения в профессиональной подготовке учителей / Э. Ф. Насырова. – Краснодар : Коллектив авторов, 2012. – (Сборник научных трудов) (Современная наука: тенденции развития : материалы II Международной научно-практической конференции 30 июля 2012 г.). – Т. 1. – 2012. – С. 205–208.
5. Соціально-психологічні проблеми виховання дітей в дистантних сім'ях і методично-теоретичні засади підготовки спеціалістів до роботи з ними : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Чернівці, 30–31 жовтня 2008 р.) / Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці : Технодрук, 2008. – 176 с.
6. Трубавіна І. М. Соціально-педагогічна робота з неблагополучною сім'єю : навч. посіб. / І. М. Трубавіна. – К. : ДЦССМ, 2002. – 132 с.
7. Трубавіна І. М. Зміст та форми просвітницької роботи з батьками : науково-методичні матеріали для працівників соціальних служб, учителів, соціальних педагогів, студентів педагогічних вузів / І. М. Трубавіна. – К. : УДЦССМ, 2000. – 88 с.
8. Трубавіна І. М. Соціальний супровід неблагополучної сім'ї : наук.-метод. матеріали / І. М. Трубавіна ; Державний центр соціальних служб для молоді Державного комітету України у справах сім'ї та молоді. – К. : Державний центр соціальних служб для молоді, 2003. – 86 с. – (Бібліотека соціального працівника).